

MỘT SỐ VẤN ĐỀ CỦA CẤU TRÚC HÌNH THỨC TÁC PHẨM ÂM NHẠC

I PHẠM LÊ HOÀ

Email: phamlehoa@spnttw.edu.vn

Trường Đại học Sư phạm Nghệ thuật Trung ương

SOME PROBLEMS OF FORMAL STRUCTURE OF MUSICAL WORKS

TÓM TẮT

ABSTRACT

Cấu trúc, hình thức tác phẩm âm nhạc là vấn đề từ lâu thu hút sự quan tâm của những người làm công tác âm nhạc. Đây cũng là vấn đề mà các nhà nghiên cứu trong nhiều trường hợp có những quan điểm khác nhau. Bài viết quan tâm đến ý nghĩa, vai trò và những khái niệm cơ bản của việc nghiên cứu cấu trúc, hình thức tác phẩm âm nhạc.

Từ khóa: : Cấu trúc âm nhạc, hình thức âm nhạc, phân tích tác phẩm âm nhạc

The structure and form of musical works are issues that have long attracted the attention of music workers. This is also an issue on which researchers in many cases have different views. The article is concerned with the meaning, role and basic concepts of studying the structure and form of musical works.

Keywords: Musical structure, musical form, analysis of musical works

Trong diễn trình lịch sử xã hội loài người, mỗi thời đại bao giờ cũng có ngôn ngữ/phương tiện biểu hiện mang đặc thù riêng để phản ánh sinh hoạt, thế giới tâm tư tình cảm của con người thời đại, để biểu đạt những tư tưởng mang ý nghĩa tâm thời đại của mình. Hay nói một cách khác, sự ra đời của những tầm tư tưởng mới bao giờ cũng đòi hỏi sự xuất hiện của những hình thức phù hợp/có khả năng thể hiện tầm tư tưởng đó. Và như vậy cũng có nghĩa: cùng diễn trình lịch sử tồn tại của loài người là sự liên tục xuất hiện của những ngôn ngữ/phương tiện biểu hiện/cấu trúc/hình thái trong tất cả các lĩnh vực của đời sống xã hội, trong đó có nghệ thuật âm nhạc.

Nghệ thuật là sáng tạo, là sự xuất hiện của cái mới/cái chưa từng có trước đó. Chính vì vậy, ngôn ngữ biểu đạt tư duy sáng tạo của một tác phẩm âm nhạc luôn cần phải được nhìn nhận là khái niệm "động"/mang trong nó cá tính sáng tạo và tính phát triển không ngừng qua từng giai đoạn lịch sử. Mỗi nhà soạn nhạc, thông qua tác phẩm của mình, bao giờ cũng là sự thể hiện cao nhất những tư duy sáng tạo trên các phương

diện của ngôn ngữ biểu hiện âm nhạc để thể hiện tâm tư/tình cảm/ý tưởng... của mình, của thời đại. Số sáng tác phẩm âm nhạc mà loài người đã sáng tạo trong nhiều triệu năm qua là một khối lượng khổng lồ. Cũng từ đó con người đã không ngừng tìm hiểu/nghiên cứu những thành quả của quá trình sáng tạo nhằm hiểu rõ hơn giá trị nghệ thuật của tác phẩm, tổng kết/hệ thống hoá và rút ra những bài học cho sáng tạo trong tương lai. Từ kho tàng vô cùng to lớn/phong phú và đa dạng của di sản nghệ thuật âm nhạc nhân loại chúng ta có thể tìm thấy những điểm/nguyên tắc chung trong tư duy sáng tạo nghệ thuật âm nhạc. Và một từ đó là những nguyên tắc chung/phổ biến về phương diện cấu trúc của tác phẩm âm nhạc như các loại hình nghệ thuật khác được sinh ra từ chính cuộc sống đầy sinh động, phong phú và đa dạng của chúng ta. Nghiên cứu những đặc điểm chung bên cạnh cá tính sáng tạo của người nghệ sĩ sẽ giúp cho chúng ta hiểu rõ hơn, cảm nhận sâu hơn những gì mà tác phẩm nghệ thuật biểu hiện, và vì thế mà nó được sinh ra như những đòi hỏi của cuộc sống.

Nghiên cứu cấu trúc tác phẩm âm nhạc là một vấn đề không đơn giản, nó đòi hỏi người đọc/học phải có một tri thức nhất định về âm nhạc: nắm được những khái niệm cơ bản, những kiến thức phân tích chuyên ngành về cấu trúc/hình thức của một tác phẩm âm nhạc. Bởi nghệ thuật âm nhạc không chỉ là thế giới tình cảm và tư duy sáng tạo của người nghệ sĩ, mà hơn thế, nó thực sự là một khoa học về việc sử dụng ngôn ngữ đặc thù trong sáng tạo âm nhạc. Thế giới âm thanh của tác phẩm được vang lên theo thời gian chính là toàn bộ cấu trúc của tác phẩm âm nhạc, là đỉnh cao nghệ thuật sáng tạo của người nghệ sĩ.

Nghiên cứu cấu trúc tác phẩm âm nhạc là nghiên cứu các thành tố cấu thành tác phẩm âm nhạc, tìm hiểu mối quan hệ giữa các thành tố đó, từ đó hiểu được ý nghĩa/nội dung phản ánh của tác phẩm âm nhạc. Tác phẩm âm nhạc được cấu trúc bằng sự kết hợp hài hoà của hệ thống các thành tố/phương tiện biểu hiện ngôn ngữ âm nhạc. Các thành tố này được tổ chức, sắp xếp theo một trật tự nhất định mang tính khoa học cao để tạo dựng nên một chỉnh thể hoàn chỉnh và thống nhất. Các thành tố chính của cấu trúc tác phẩm âm nhạc gồm: chủ đề, giai điệu, tiết tấu, hoà thanh, điệu thức, hình thức, thể loại, phong cách, nhịp độ .v.v... Cùng với thời gian, cách nhìn nhận bản chất cũng như vai trò của các thành tố trong nghệ thuật âm nhạc có thể có những khác biệt, nhưng tài năng của người nghệ sĩ sáng tác luôn giữ vị trí quyết định sự thành công của một tác phẩm âm nhạc. Chính vì vậy, nghiên cứu cấu trúc của tác phẩm âm nhạc không thể tách rời không gian xã hội thời điểm tác phẩm được sinh ra và tồn tại với những dấu ấn mang tâm thời đại. Đây là điều mà cho đến giai đoạn gần đây ở Việt Nam chúng ta mới chỉ thấy chủ yếu trong nghiên cứu âm nhạc dân gian truyền thống. Nhưng thật ra, vấn đề cần và phải có khi nghiên cứu bất kỳ một tác phẩm âm nhạc dù ở thời đại nào, ở nơi đâu. Chỉ có như vậy chúng ta mới thấy được hết những góc cạnh biểu hiện của ngôn ngữ âm nhạc trong sự giao lưu/sự cộng sinh cùng các loại hình nghệ thuật/hiện tượng xã hội khác khi phản ánh thế giới đa dạng và phức tạp.

Phân tích cấu trúc tác phẩm âm nhạc là công việc mang tính tổng hợp cao, người đọc phải trang bị cho mình nền tảng kiến thức rộng và vững vàng trên nhiều phương diện: Âm nhạc học, Triết học, Mỹ học, Nghệ thuật học, Dân tộc nhạc học, Dân tộc học, Xã hội học, Vật lý học .v.v...và bên cạnh đó, phải luôn tiếp tục tìm hiểu/nghiên cứu để có thể hiểu sâu vấn đề này. Điều đó cũng có nghĩa là ở mỗi trình độ nhận thức về nghệ thuật âm nhạc sẽ có sự cảm thụ/hiểu biết về âm nhạc khác nhau, ở mỗi người cũng có thể có sự cảm nhận về cùng một tác phẩm âm nhạc khác nhau. Thậm chí, lịch sử âm nhạc thế giới đã từng ghi nhận các trường hợp ngay chính những người làm công tác nghiên cứu/sáng tác âm nhạc chuyên nghiệp cũng có

những cảm thụ khác nhau khi nghe cùng một tác phẩm âm nhạc không lời. Bởi vì nghệ thuật âm nhạc mang tính trừu tượng cao khi tạo dựng hình tượng nghệ thuật/phản ánh thế giới cảm xúc của con người. Thế giới âm thanh âm nhạc không thể tạo dựng những hình tượng nghệ thuật mang tính cụ thể/chi tiết của cuộc sống. Nhưng đó không phải là điểm yếu của sáng tạo âm nhạc, mà ngược lại, chính tính trừu tượng cao khi phản ánh cuộc sống đó kích thích trí tưởng tượng của người nghe, đưa người nghe đến với thế giới của sự tưởng tượng tuyệt vời, thế giới mà không có âm nhạc ta không bao giờ đến được. Và điều này cũng tồn tại ở các loại hình nghệ thuật khác vốn được sinh ra từ cuộc sống đa dạng/phong phú để làm giàu thêm thế giới cảm xúc của con người.

Việc nghiên cứu cấu trúc tác phẩm âm nhạc có thể giúp người nghe hiểu sâu sắc hơn tác phẩm, từ đó có thể đánh giá đúng hơn giá trị nội dung/tư tưởng của tác phẩm. Nó cũng có thể giúp người nghe phát hiện những giá trị độc đáo tiềm ẩn trong tác phẩm mà trước đó ta còn chưa biết. Trong lịch sử âm nhạc, có không ít nhạc sĩ/tác phẩm âm nhạc đã không được đánh giá đúng ngay trong thời đại của mình. Mà phải nhiều năm sau, qua các nghiên cứu một cách khoa học, hệ thống vấn đề mới được nhìn nhận một cách thấu đáo với những đánh giá đầy đủ về giá trị thực sự của nó.

Không đơn giản khi chỉ các Học viện âm nhạc, Nhạc viện hay các cơ sở có đào tạo âm nhạc ở bậc Đại học người học mới được học môn học Phân tích tác phẩm âm nhạc – môn học nhằm mục đích giúp người học có thể phân tích cấu trúc hình thức của một tác phẩm âm nhạc. Ở trình độ trung cấp (hoặc tương đương), môn học này thường được xuất hiện với tên gọi Hình thức âm nhạc – môn học chỉ với mục đích để người học nhận biết được các hình thức cơ bản thường có trong kho tàng tác phẩm âm nhạc kinh điển của nghệ thuật âm nhạc thế giới. Trong bài viết này, chúng tôi có sử dụng dữ liệu nhiều nguồn tài liệu khác nhau ở trong và ngoài nước. Người đọc có thể gặp ở đây nhiều quan điểm, khái niệm không hoàn toàn đồng nhất từ những góc nhìn khác nhau của các tác giả với hiện tượng/tác phẩm âm nhạc. Trong một thời đại mà toàn cầu hóa được nhìn nhận như một tất yếu của diễn trình lịch sử xã hội loài người, chúng tôi cho đó là việc làm cần thiết để hướng người đọc có một cái nhìn biện chứng/toàn diện, khoa học và mang tính hội nhập. Như vậy, bằng thực tiễn trải nghiệm và khả năng của mình, người đọc/người nghe cũng chính là người sẽ thẩm định/phán xét/phản biện và cùng chúng tôi hoàn thiện một cách sáng tạo các khái niệm trong lĩnh vực phân tích tác phẩm ở góc nhìn của mình/trên bình diện cần nghiên cứu.

Trí tuệ/sự hiểu biết của loài người tích lũy trong

ARTS

nhiều triệu năm đã qua là vô cùng lớn (tất nhiên, nó cũng lại càng là rất nhỏ so với những gì mà loài người còn chưa hiểu biết/khám phá). Bất kỳ một cuốn sách nào, một tuyển tập, một thư viện dù vĩ đại đến đâu cũng không chứa đựng nổi khối lượng tri thức đồ sộ đó. Quá trình nghiên cứu/giảng dạy/học tập không thể chỉ là quá trình khám phá/truyền dạy những tri thức của một lĩnh vực cụ thể nào, mà ở đó cần là sự khám phá/truyền dạy những phương pháp tiếp cận, khả năng tiếp cận và xử lý các vấn đề mà người học có thể tự tin khi gặp những tình huống mới phát sinh từ chính cuộc sống. Chính vì vậy mà quá trình dạy học/tự học phải luôn là quá trình phát huy/rèn luyện năng lực nhận thức và xử lý tình huống của người học dưới sự hướng dẫn có sự chuẩn bị kỹ càng mang tính định hướng cao của người dạy. Người thầy giỏi là người biết phát huy năng lực vốn có/khả năng tiềm ẩn của người học đi đến thành công. Tuy nhiên, khả năng tự học luôn là yếu tố quyết định sự thành công của các nhà văn hoá, nhà nghiên cứu trên tất cả các lĩnh vực khoa học. Bài viết này của chúng tôi được viết theo hướng tư duy như vậy.

Những tác phẩm âm nhạc được đề cập tới nhiều trong bài viết về cấu trúc tác phẩm âm nhạc này phần lớn thuộc loại hình âm nhạc chủ điệu (homophony) được xuất hiện khoảng hơn 3 thế kỷ gần đây với những tên tuổi của các nhà soạn nhạc nổi tiếng thế giới như J. Haydn (1732-1809), V.A. Mozart (1756-1791), L.V. Beethoven (1770-1827), F. Schubert (1797-1828), F. Chopin (1810-1849), P.I. Tchaikovsky (1840-1893) v.v... Đó là những tác phẩm vốn là kinh điển của kho tàng âm nhạc thế giới, được sử dụng nhiều trong các chương trình hoà nhạc lớn cũng như là tài liệu giảng dạy/tham khảo mẫu mực cho các cơ sở đào tạo âm nhạc nhiều thế kỷ qua. Bên cạnh đó, chúng tôi cũng sử dụng tác phẩm của các nhạc sĩ ở các trào lưu sáng tạo nghệ thuật khác (trong đó các nhạc sĩ Việt Nam ở trong nước và ở nước ngoài) nhằm làm rõ hơn/sáng tỏ vấn đề cần nghiên cứu.

(Còn tiếp)

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Iu. Chiulin, T. Bersatskaya, I. Pusturnhic, A. Pen, T. Ter-Machirosian, A. Snhitke.** *Hình thức âm nhạc.* NXB Âm nhạc. Moscow 1974.
2. **Phạm Lê Hoà,** *Khí nhạc Việt Nam trong bối cảnh của sự tiến triển phong cách âm nhạc thế kỷ XX.* Luận án Tiến sĩ khoa học Nghệ thuật học. Viện hàn lâm âm nhạc Quốc gia Kiev mang tên P.I. Tchaikovsky 1997.
3. **Phạm Lê Hoà,** *Phân tích tác phẩm âm nhạc.* NXB Âm nhạc. Hà Nội 2014.
4. **Nhà xuất bản “Bách khoa toàn thư Xô viết” và Nhà xuất bản “Nhạc sĩ Liên xô.”** *Bách khoa toàn thư âm nhạc. Tập 2.* Nhà xuất bản “Bách khoa toàn thư Xô viết”. Moscow 1974.
5. **Thư viện Quốc hội Hoa Kỳ.** *Từ điển âm nhạc và nhạc sĩ (Dictionary of Music and Musicians).* Tập 09. NXB Macmillan Limited 2001.